

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Osvald

Lenoba do groba – kulturološka analiza lenobe na Slovenskem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Osvald

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

Somentor: asist. dr. Luka Zevnik

Lenoba do groba – kulturološka analiza lenobe na Slovenskem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Hvala vsem, ki ste z mano uživali v lenobi, brezdelju...

...v dolgih pogovorih, smehu in veselju.

Hvala za podporo.

Lenoba do groba – kulturološka analiza lenobe na Slovenskem

Lenoba je v zahodni kulturi navadno razumljena kot negativna vrednota, čemur priča že pogled v zgodovino. V antiki je bilo brezdelje »rezervirano« za filozofe, v času razsvetljenstva je bila kazensko preganjana, v krščanstvu je lenoba ena izmed t. i. sedmih glavnih grehov, kapitalizem pa je še dokončno vzpostavil delo kot vrednoto in lenobo kot oviro pri napredku. V zahodno civilizacijo se prišteva tudi Slovenija, zato je lenoba tudi tu negativno vrednotena, kar skušam prikazati v svojem diplomskem delu. Slovenska nacionalna identiteta se med drugim konstruira prav na (avtostereotipnem) izpostavljanju pridnosti in delavnosti kot pozitivne vrednote ter lenobe kot nezaželene. Nobena identiteta ne more obstajati brez svojih zunanjih »drugih«, ki se jim pripiše negativne, manjvredne lastnosti. (Pridnim) Slovencem so »drugi« (leni) Balkanci, kar se pokaže tudi v pregovorih in vicih. Prav slednje - gradnja slovenske identitete, kot se kaže skozi analizo pregovorov in vicev, je glavno vodilo diplomskega dela. Pregovori razkrivajo pozitivno vrednotenje pridnosti in dela na Slovenskem, medtem ko vici prikazujejo lene »druge«, lene Balkance.

Ključne besede: lenoba, slovenska nacionalna identiteta, »drugi«, pregovori, vici.

Laziness to the grave – culturological analysis of laziness in Slovenia

Laziness is usually represented negatively in Western culture, which can be seen throughout the history. In ancient times idleness was “reserved” for philosophers, in Christianity laziness (sloth) is one of the Seven deadly sins and it was prosecuted during the Enlightenment. In capitalism work was finally established as a value and laziness as a barrier to progress. Slovenia is also recognised as part of Western civilization; as such laziness is negatively treated, which I try to show in my diploma thesis. Slovenian national identity is therefore constructed in (auto-stereotyped) exposure to the diligence and hard work as positive and laziness as unwelcome values. Furthermore identity cannot exist without its external “others”, who are labelled with negative characteristics. For (hardworking) Slovenes the “others” are (lazy) Balkans, which can be seen through proverbs and jokes. As such, construction of Slovenian identity is the central field of my research. Proverbs reveal positive evaluation of diligence and work in Slovenia; meanwhile jokes expose the lazy “others”, the lazy Balkans.

Key words: laziness, Slovenian national identity, “other”, proverbs, jokes.

KAZALO

1	UVOD.....	6
1.1	Metodologija in polje raziskave	7
2	LENOBA.....	9
2.1	Zgodovinski pregled.....	9
2.1.1	Lenoba v krščanstvu.....	11
2.1.2	Lenoba v kapitalizmu	14
3	SLOVENSKA NACIONALNA IDENTITETA IN »DRUGI«	15
3.1	Kdo je Slovencem »drugi«?	18
4	VICI IN PREGOVORI O LENOBI NA SLOVENSKEM.....	19
4.1	Pregovorno delavni Slovenci.....	20
4.2	Zabavno leni »južnjaki«	23
5	SKLEP.....	27
6	LITERATURA.....	30

1 UVOD

Zdi se, da pisanje o lenobi ni ravno hvaležno delo, saj se kmalu znajdeš v situaciji, ko moraš ljudem razlagati, da se ne šališ in da to dejansko delaš. K obravnavi lenobe me je spodbudil članek srbskega umetnika Mladena Stilinovića, Hvalnica lenobi, ob katerem sem začela razmišljati o vrednotenju lenobe. Ne razumem je kot trenutno stanje, ko človek nima želje, da bi nekaj opravil, temveč kot tisti splošen širši odpor do dela – miselnega in fizičnega. Stilinović svoj manifest zaključi z vzklikom, da »ni umetnosti brez lenobe« (Stilinović 1994, 75). Zakaj naslov *Lenoba do groba*? Zaradi tihega navdušenja nad pesmijo Don Mentony Banda, ki pojejo *O lenoba, lenoba, zvest ti bom do groba* in za razliko od marsikoga drugega ne žugajo, da *je treba delat, če hočeš kaj postat*. Zakaj *kulturološka analiza lenobe na Slovenskem*? Ker bom skušala s polno mero interdisciplinarnosti ter prodiranja v pore vsakdanjega življenja orisati in analizirati lenobo kot tisto, kar je v slovenskem nacionalističnem diskurzu lastnost »drugih« in ne »nas«, ki smo marljivi. Lenoba je kot ena izmed sedmih glavnih grehov navedena v katekizmu katoliške cerkve. Zdi se, da je vrednotenje lenobe zelo negativno, kar je zagotovo tudi posledica krščanske tradicije na Zahodu, ki se povezuje s kapitalistično ureditvijo, katere težnja je čim večja produktivnost. Kljub temu pa se že pojavljajo tudi novi »priročniki« in članki, kot je na primer *The Joy of Laziness: Why Life is Better Slower – and How to Get There* (Axt in Axt-Gadermann 2003), ki poudarjajo lenobo kot pomemben dejavnik pri napredku. Na tem mestu pa se pokaže paradoks: pri ljudeh je treba podpirati lenobo, da bodo potem bolj produktivni. Ta »lenoba« je tako samo pripomoček k spodbujanju še večje produktivnosti.

V svojem diplomskem delu bom najprej predstavila zgodovinski pregled vloge lenobe v zahodni družbi, ki mu bom nato dodala še vpogled v gradnjo slovenske nacionalne identitete prek zunanjih »drugih« ter na koncu vse to aplicirala na primere izbranih slovenskih pregovorov in vicev o lenobi in pridnosti. Pri tem mi bo glavno vodilo vprašanje, kako se v kontekstu pridnosti reprezentirajo Slovenci in kako reprezentirajo druge. Za izgradnjo identitete je potrebna stalna prisotnost »drugega« s posedovanjem lastnosti, ki jih »mi« nimamo. Identiteta tako »vedno temelji na izključevanju nečesa in /na/ vzpostavljanju hierarhije« (Praprotnik 1999, 56). Glavna je namreč binarna opozicija »mi« - »drugi«. Brez »njih« ni »nas«. Če smo »mi« dobri, morajo obstajati slabi »drugi« (tujci), enako če sebe prepoznavamo kot delavne, so »drugi« leni itd. Prav slednjo opozicijo delavnosti proti lenobi bom iskala v slovenskih pregovorih, ki ponujajo t. i. ljudske modrosti o pomembnosti

marljivosti in o pogubnosti lenobe. V slovenskem prostoru omenjene »druge« predstavljajo predvsem pripadniki narodov nekdanje Jugoslavije, kar bom tudi prikazala in analizirala v enem izmed poglavij. Drugi fokus obravnave bodo vici, ki se navezujejo predvsem na omenjene »druge«. Ti so navadno reprezentirani kot lenuhi, nevedneži in neolikanci. Čeprav se zdi, da so vici le drobne duhovitosti, ki ljudi nasmejejo, pa vendarle odpirajo širok pogled tistemu, ki ima voljo pogledati vanje. Po barthesovsko¹ bom tako skušala odkriti konotativno raven vica, ki med drugim sporoča tudi razmerja moči med vpletenimi v vicu.

Glavno raziskovalno vprašanje, ki si ga zastavljam v diplomskem delu je, kakšen pomen ima lenoba v času, ki mu vlada kult dela in kjer je kot lenoba označeno vse, kar nima praktične uporabnosti (umetnost, kultura, mišljenje, tudi npr. popotovanja brez cilja), ter kako se to reflektira v gradnjo slovenske identitete preko »drugega«, tujca? Osnovna vprašanja bom zastavila še ožje: kako vici in ljudski pregovori odražajo in hkrati ustvarjajo stereotipne predstave o »nas« (Slovencih kot delavnih ljudeh) in »drugih« (npr. Balkancih) kot lenih, nedelavnih? Kako to vpliva na konstrukcijo identitete? Kakšne so dominantne (prevladujoče) reprezentacije lenobe? Kakšno konkretno vlogo ima lenoba pri konstrukciji slovenske nacionalne identitete?

Poudariti želim, da v diplomskem delu ne skušam postavljati trditev o dejanski (ne)delavnosti Slovencev, niti da so nadpovprečno delavni in da jih prav to razločuje od ostalih narodov. Kot Slovence ne želim predstaviti ali označiti posameznikov, temveč neko splošno zavest, prepričanje v kontekstu katerega bom obravnavala razumevanje lenobe.

1.1 Metodologija in polje raziskave

Lenobo je mogoče obravnavati s številnih različnih vidikov. Lahko jo analiziramo kot fenomen, ki je v današnjem k delu usmerjenem okolju nezaželen, lahko bi jo obravnavala v okviru krščanstva, ki lenobo postavlja med t. i. sedem glavnih grehov. Po drugi strani je koncept mogoče opazovati tudi z vidika novega, sodobnega menedžmenta, kjer se je začel

¹ Roland Barthes namreč loči denotacijo in konotacijo znaka, kjer prva predstavlja splošno opisno oziroma dobesedno raven pomena, druga (konotacija) pa se nanaša »na širšo raven pomenov v določeni kulturi, na vrednote, verovanja, stališča, ideologije« (Stanković 2006, 70). To drugo raven Barthes opredeli kot mitologijo, kjer »logiko opisa zamenja logika interpretacije« (Stanković 2006, 70).

uporabljati izraz *produktivna lenoba*, ki zahteva kombinacijo lenobe in inteligence (Taylor 2009, 20)².

K obravnavi in tematiziranju lenobe bi lahko pristopila tudi popolnoma filozofsko (lenoba kot koncept) na eni ali pa popolnoma empirično na drugi strani, kjer bi na terenu preverjala vrednotenje lenobe. Pojem bi lahko analizirala tudi skozi zgodovinski pregled razvoja koncepta lenobe, njegovo umeščenost v vsakdanji diskurz in njegov pomen. Lenobo je mogoče preučevati tudi z analizo mitov in mitske naracije o pridnih Slovencih in lenih tujcih na primer v medijih³ ali pa v literaturi.

Pri obravnavanju lenobe pa pridem še do ene prepreke, ki pa je seveda ni nemogoče premagati – lenoba ni družbeno dejstvo, ki bi ga lahko izmerili (in v diplomski nalogi tudi ne bom skušala izmeriti ali so Slovenci leni ali ne), zato se pojavljajo težave pri konceptualiziranju lenobe. Kako nekaj prepoznamo kot lenobo, nekoga kot lenega in kaj to je? Je lenoba zgolj negativni pol delavnosti in kakšna je razlika med nedelom in lenobo? Pri tako »ohlapnih« in težko konceptualiziranih pojmi gre vedno za »dva 'pogleda' na isti, 'enotni' pojav, gledan prvič skozi očala znanstvenika in drugič skozi očala domačina oziroma domačinke« (Praprotnik 1999, 16). Gre torej za objektivno obravnavanje in razumevanje pojma kot družbenega dejstva na eni in subjektivnega odseva na drugi strani.

V diplomski nalogi bom lenobo obravnavala skozi analizo šal in pregovorov, ki sem jih našla v knjigah slovenskih pregovorov in slišala od svojih prijateljev. Čeprav diplomsko delo obsega tudi obravnavo slovenske nacionalne identitete, in njeno gradnjo prek zunanjih »drugih« (Balkancev, sosednjih narodov), pa je polje mojega zanimanja predvsem lenoba – lenoba kot fenomen, ki je med drugim opazen tudi v stereotipnih predstavah. Vseeno pa lenobe na Slovenskem ne morem obravnavati brez predstavljanja tistih, ki jim je lenoba navadno pripisana – tujcev, »drugih«, »ne-nas«. Obravnava vicev in pregovorov⁴ je tako en vidik tega, kako se spoprijeti z lenobo in jo vpeti v kulturološko analizo.

Skladno s poljem raziskovanja, je metoda diplomskega dela tekstualna analiza slovenskih pregovorov o pridnosti in vicev o lenobi, v katerih se da prepoznati marsikateri nacionalni

² Več o produktivni lenobi piše avtor Peter Taylor v svojem članku *The Art of Productive Laziness* (Taylor 2009, 18-21), kjer navaja tudi, da so leni primernejši za vodje zato, ker najdejo najenostavnejšo rešitev za določen problem.

³ Primera pojavljanja stereotipnih predstav o lenih tujci – Balkancih v medijih, sta na primer članka *Med »pregovorno lenimi« Črnogorci so tudi poslanci* (RTVSLO 2012a, 25. marec) in *Hrvati leni in gostoljubni, Slovenci delavni in zadržani* (RTVSLO 2012b, 20. junij).

⁴ Več o samih značilnosti pregovorov in o vedi, ki se ukvarja s pregovori (paremiologiji) glej npr. članek *Paremiologija – na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike* (Babič 2011).

mit. Po teoretičnem delu (zgodovinskem pregledu lenobe in slovenski nacionalni identiteti) bom v drugem delu diplomskega dela analizirala deset najbolj reprezentativnih slovenskih pregovorov o delu, pridnosti in lenobi, ki jih bom črpala iz zbirk pregovorov - knjig *Pregovori in reki na Slovenskem* (Bojc 1974) in *Ljudska modrost* (Prek 1996). Po pregovorih bom analizirala še deset slovenskih vicev o lenih Balkancih, natančneje Črnogorcih, ki jih bom črpala iz spleta (Najzabava 2012) in ki sem jih slišala v pogovorih s prijatelji. Vici in pregovori namreč kljub svoji navidezni arhaičnosti ali zastarelosti, še vedno odpirajo aktualne teme, ustvarjajo videz »naravnosti« in »normalnosti« ter utrjujejo samoprepoznavanje naroda – Slovencev. Pregovori (pa tudi vici) so »gibka snov, so obrazci, ki se kljub svoji stalnosti prilagajajo času in okoliščinam rabe« (Babič 2011).

2 LENOBA

Kaj je lenoba? Lenobo razumem kot človekovo neaktivnost in zavračanje dela na eni strani, ter pojem, ki je v zahodni družbi negativno vrednoten, prepoznan kot greh in predstavlja nasprotje od dela – ene izmed najvišjih vrednot v kapitalizmu. Skozi zgodovinski pregled odnosa do lenobe in njenega vrednotenja, bom omenjeno skušala prikazati v sledečem poglavju. Pri tem bom izpostavila dva pomembna akterja, ki sta zaznamovala zahodno kulturo - krščanstvo (predvsem katolicizem) in kapitalizem. Oba lahko obravnavam v tesni povezanosti z (ne)lenobo, kar mi bo za osnovo služilo tudi v drugem delu diplomskega dela, pri analizi lenobe na Slovenskem, saj ima Slovenija močno krščansko tradicijo, prav tako pa je del zahodnega kapitalističnega sistema.

2.1 Zgodovinski pregled

Stari Grki so imeli do dela prezir – dovoljeno je bilo delati samo sužnjem, svobodni ljudje pa so se predajali zgolj telesnim vajam in umskim igram. Pesniki so opevali lenobo kot darilo bogov, medtem ko so antični filozofi učili prezir do dela. Tudi Bog je po šestih dneh dela, nato sedmi dan in od takrat dalje, počival. Kljub vsemu pa je delo (umsko in seveda fizično) na Zahodu vedno veljalo za pomembno in je bilo navadno vrednoteno veliko bolj pozitivno kot lenoba.

Tudi v razsvetljenstvu, ko je prišlo do obrata k razumu, so lenuhe, postopače zavračali. Še velja miselnost, da lenoba lahko vodi do melanholije in bolezni, edina rešitev za to stanje pa je delo. V moderni družbi, od nastanka kapitalizma dalje, je delo dobilo še večji pomen, prosti

čas pa naj bi bil nujno porabljen koristno. Po besedah Benjamina Franklina bi moral človek nujno izkoreniniti *wasted time*, torej nekoristno porabljen čas (Saint-Amand 2011, 3). Zanj so edine kreposti poštenost, pridnost in marljivost, ki so »alfa in omega Franklinove morale« (Weber 1988, 41). Lahko se navežem tudi na francoskega aktivista Paula Lafargua, ki v svojem delu *Pravica do lenobe* (1980) navaja anonimen esej *Essey on Trade*. Slednji podobno kot Franklin poziva k iztrebljanju lenobe ter k uklonitvi občutka ponosa in neodvisnosti, ki naj bi jih povzročala lenoba (Lafargue 1980, 243). Percepcija lenobe je bila tako v preteklosti enako negativna, kot razumevanje lenobe v krščanstvu, čeprav so bili pogosto na nasprotnih straneh. Katoliška cerkev je tako tudi zakrivila »zločin«, ki je bil za kapitaliste v 19. stoletju nesprejemljiv – zapovedanih je bilo kar 90 prostih dni v letu (52 nedelj in 28 praznikov), na katere je bilo prepovedano delati. Kapitalistična buržoazija se je tako morala potruditi, da je delavce »osvobodila« tega cerkvenega jarma in jih čim bolj učinkovito skušala indoktrinirati v produkcijo dela (Lafargue 1980, 248-250). Po Franklinu lenoba vodi v pregreho, ki na koncu le izčrpava življenje (Saint-Amand 2011, 3). Glede na to, da je Benjamin Franklin živel in deloval v 18. stoletju, torej v času ameriškega razsvetljenstva, je bil njegov odnos do lenobe in brezdelja zagotovo pod vplivom velikih sprememb, ki so se dogajale v tem obdobju – industrijska revolucija, začetek kapitalistične dobe in posledično oblikovanje delavskega razreda.

Michel Foucault v delu *Nadzorovanje in kaznovanje* prav tako obravnava represijo brezdelja v 18. stoletju, kjer poudari pomembnost političnega konteksta prepovedi lenobe, ki naj bi bila glavna krivka zla in zapada industrializacije – telo je instrument politike, moči, vse skupaj pa se zlije v kontekst produkcije, kjer je delavec priklenjen na stroj. Človek - telo je podvrženo disciplini tudi s postavitvijo točno odmerjenega časa. Čas za delo mora biti v celoti koristen in kvaliteten, zato poteka vztrajni nadzor in odpravljanje vsega, kar bi odvrčalo od dela (Foucault 2004, 168). V 18. stoletju so v ječah uvedli obvezno delo, torej delo kot kazen za lenobo in postopanje. Brezdelje je bilo splošen vzrok za zločine, saj so bili kriminalci povečini »brezdelneži, ki so se pečali z beračenjem« (Foucault 2004, 136). Prisilno delo naj bi pomagalo lenuhu do osebne spremembe, do vzpostavitve veselja do dela, posledično pa do zmanjšanja kriminalnih dejanj, ki jih povzroča lenoba (Foucault 2004, 137).

Filozofa iz časa razsvetljenstva, Rousseau in Voltaire, sta v duhu industrijske revolucije, ki je gojila še kako prezirljiv odnos do brezdelja, zapisala, da je delo nujno in nikoli neuporabno, da delati pomeni živeti, ter da delo odganja dolgočasje, pregrehe in želje (Saint-Amand 2011, 6).

Zgornji pogled v preteklost, v sam začetek industrijske revolucije, ki je odločno doprinesla k novemu pogledu na delavstvo, s tem pa tudi na brezdelje in lenobo, bi lahko bil odličen pokazatelj odnosa med tema nasprotujočima pojmomoma, ki pa danes morda nista več popolnoma kontradiktorna (primer spodbujanja lenobe v menedžmentu – za doseganje boljših rezultatov). Kljub »člaščenju« pomembnosti dela za življenje (npr. Voltaire), pa Lafargue (1980, 253) temu ponovno odločno nasprotuje. Pravi, da je ljubezen do dela norost, da izčrpava življenjske moči posameznika in tako manifestno aplicira na proletariat, ki bi se moral »vrniti k svojim naravnim nagonom, razglasiti mora Pravice do lenobe /ki so plemenitejše/ od jetičnih Človekovih pravic/.../prisiliti se mora, da ne bo delal več kot tri ure na dan, ostanek dneva in ponoči pa se vdajal brezdelju in veseljačil« (Lafargue 1980, 254). Zdi se, da so te besede vendarle nekoliko preveč utopične, je pa zanimivo nanašanje na Človekove pravice, ki so bile prvič zapisane ravno ob koncu 18. Stoletja. V njih je bila zapisana tudi pravica do dela, ki so si jo izborili meščani v francoski revoluciji. Namesto *Človekovih pravic* Lafargue v ospredje postavlja pravice do lenobe.

2.1.1 Lenoba v krščanstvu

»Lenoba, vseh grdob grdoba.« (Biblija.net)

Zakaj obravnavati lenobo tudi v krščanskem smislu? Ker ima krščanska, natančneje katoliška tradicija pomemben vpliv na zahodno družbo in njene vrednote. Lenoba je v Katekizmu katoliške cerkve navedena med sedmimi glavnimi grehi. Kot glavni greh, ali pa na primer v angleščini imenovana kot smrtni greh (deadly sin), je zapisana v tretjem delu Kompendija – Katekizma katoliške cerkve z naslovom »Življenje v Kristusu«, kjer je glavno vodilo »*lex vivendi – postava življenja*« (Libreria Editrice Vaticana 2005). Slovenščina je v tem primeru precej skopa z izrazi, saj je v angleščini taista lenoba (kot ena izmed sedmih glavnih grehov) poimenovana *sloth* (kar je bolj formalen izraz za lenobo, ki se je uveljavil tudi v krščanski terminologiji) in ne na primer *laziness* (bolj neformalen izraz). V slovenskem jeziku sta oba pomena v eni besedi – lenoba.

Na eni strani je tako lenoba, ki je na Zahodu zaničevana v kontekstu prepletenosti krščanstva in kapitalizma, na drugi strani pa še en pojem, ki je tesno povezan s pojmom lenobe – brezdelje. Za pojem *brezdelje* se zdi, da je veliko milejši od lenobe in v sebi ne skriva toliko negativnih konotacij. Nikoli se namreč ne reče »uživati v lenobi«, lahko pa rečeš, da »uživaš v brezdelju«. Lenoba in lenuh nosita negativne konotacije. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SAZU 2000) je zapisano, da je lenuh tisti, ki ne dela rad, lenuhari in se odvrta od

dela, medtem ko je na istem mestu za primer brezdelneža dan »bogati brezdelnež« (SAZU 2000). Slednje lahko kaže tudi na to, da je brezdelje »rezervirano« za bogate. Njim se ne očita, da so leni. Vseeno pa si raj (v krščanski tradiciji) veliko lažje zagotovijo delavci s trdim delom, kar se v vsakodnevem diskurzu, oprtem na krščanski tradiciji zdi zelo prikladno. Bogati lahko uživajo v brezdelju na tem svetu, delavci in reveži pa si bodo s trdim delom zagotovili brezdelje v posvetnem življenju. Brezdelje je tako privilegij tistih, ki jim ni treba delati – primer aristokratov in bogatašev, za katere je privilegij brezdelja njihova »*virtual birthright*« (Saint-Amand 2011, 10), ter greh tistih, ki morajo delati. Pri tem je zgovoren zapis nobelovca Russela, da je bilo za vodilni razred nepredstavljivo (ali celo grešno), da bi delavci imeli prosti čas – »kaj pa bi počeli?« (Russel 1985, 97).

Greh je za Dolarja »želja, ki gre predaleč, želja, ki podivja« (Dolar 2002, 11), grehi tako po njegovem »niso zločini, niso direktno zvezani s kršenjem določenih prepovedi ali zakonov« (Dolar 2002, 11). V katoliški cerkvi, pa še dalje grehe razlikujejo po njihovi teži/velikosti na smrtne in male. »Smrtni greh storimo, ko gre hkrati za veliko stvar, za popolno spoznanje in za premišljeno privolitev. Ta greh uniči v nas ljubezen, nas oropa posvečujoče milosti in nas pahne v večno smrt pekla, če se ga ne skesamo« (Libreria Editrice Vaticana, 2005). Seznam glavnih grehov se je skozi stoletja večkrat spreminjal. Grehi kot so melanholija, žalost in skopost so bili na primer odvzeti ter so sedaj uvrščeni v podskupino glavnih, medtem ko so bili nekateri dodani. Sicer pa krščanstvo ni bilo prvo, ki je vpeljalo seznam glavnih grehov; veliko poskusov razvrstitve človekovih kreposti in slabosti v oblike seznamov je bilo že v obdobju antike (Dolar 2002, 7–8).

V Kompendiju so opredeljeni glavni, smrtni grehi (nasprotje t. i. krepostim), pregrehe, zle navade, ki so: »*napuh, lakomnost, nevoščljivost, jeza, nečistost, požrešnost, lenoba ali acidia*« (Libreria Editrice Vaticana, 2005), ki so bili v takem zaporedju prvič uveljavljeni v 12. stoletju. Pod lenobo sta takrat spadali tudi žalost in brezvoljnost (Dolar 2002, 9). Izraz je povezan z vsem, kar je človekova dolžnost, predvsem pa odnos z Bogom. Pri lenobi kot glavnem grehu gre v krščanstvu⁵ bolj za duhovno lenobo, ki človeka odvrne od tega kaj mora

⁵Čeprav trenutno govorim zgolj o lenobi kot smrtnem grehu v katoliški cerkvi, enako priznavajo tudi v protestantski cerkvi. Zanimiv je primer pridige duhovnika protestantske ločine iz ZDA (Wellesley Congregational Church, znanem tudi kot Village Church): govori namreč o tem, kako težko je prepoznati lenobo (sloth) kot greh, kaj šele kot eno izmed glavnih grehov, ki bi bila lahko enakovredna na primer nevoščljivosti ali pa jezi, ko pa je pomembno, da na primer na »Gospodov dan« ne počnemo ničesar. Ni to morda potem tudi lenarjenje, lenoba? Pridigar nato razloži tudi, zakaj pa lenoba je lahko ena izmed glavnih grehov. Lenoba kot glavni greh je mišljena, kot stanje, ko ne verjameš v nič, ko ti je vseeno za vse, ničesar ne ljubiš, ne sovražiš in v ničemer ne najdeš smisla (Copenhaver 2010).

storiti (na primer: ko bi morali moliti, delamo veliko drugih stvari). Biti len v tem smislu ne pomeni, da ne delamo ničesar, temveč da delamo samo to kar se nam ljubi in ne tega, kar bi morali storiti (»Moški« in »ženski« grehi (po Busi in Giertychu) 2009).

Ob omenjenem Kompendiju katoliške cerkve so zapisi o lenobi najpogostejši v temeljnem krščanskem besedilu – Bibliji, ki sem jo obravnavala v slovenskem in angleškem jeziku. Ob vpisu ključne besede *sloth* (ki je ena izmed omenjenih sedmih glavnih grehov) v iskalnik po spletni Bibliji v angleškem jeziku, ni bilo vrnjenega nobenega zadetka, ob vpisu besede *laziness* zgolj trije, za besedo *lazy* pa 27. V slovenski verziji spletne Biblije je bil za besedo *lenoba* en zadetek, medtem ko je bilo na primer za besedo *lenuh* 14 najdenih pojmov. Največ iskanih besed je našlo v Pregovorih, knjigi Stare zaveze, kamor so vključeni tudi ti o lenobi.

Najdeni pregovori bodo v pomoč in oporo v drugi polovici diplomskega dela, saj precej slovenskih ljudskih pregovorov izvira prav iz Biblije. Primeri pregovorov zapisanih v Bibliji (Biblija.net), ki so povezani z lenobo so naslednji:

- »Pojdi k mravlji, lenuh, glej njene poti in postani moder« (Prg 6,6).
- »Kar je kis za zobe in kar je dim za oči, je lenuh za tiste, ki ga najamejo« (Prg 10,26).
- »Lenuh ne ujame svojega plena, priden človek pa dragoceno imetje« (Prg 12,27).
- »Lenuh hoče, a je brez volje, volja pridnih pa se izpolni« (Prg 13,4).
- »Lenuh spusti svojo roko v skledo, a je ne more prinesiti k svojim ustom« (Prg 19,24).
- »Vrata se vrtijo na svojem tečaju, lenuh na svoji postelji« (Prg 26,14).
- »Lenuh se sam sebi zdi modrejši kakor sedem pametnih, ki ugovarjajo« (Prg 26,26).
- »Lenuh je podoben umazanemu kamnu, vsi bodo izžvižgali njegovo sramoto« (Sir 22,1).
- »Lenuh je podoben kupu govna, kdor se ga bo dotaknil, bo otresel roko« (Sir 22,2).

Zgornji primeri obravnavanja lenobe in lenuhov v Bibliji lahko potrdijo tezo, da je tudi katoliška tradicija prispevala k negativni konotaciji izrazov povezanih z lenobo. Vendar pa je to, kar je zapisano v Bibliji in to kar je napisano v »učbeniku« katoliške cerkve, v Kompendiju do neke mere tudi različno, saj v Bibliji nikjer ne piše, da je na primer lenoba smrtni greh.

Na nekoliko drugačen način svoj pogled na negativno vrednotenje lenobe poda profesor splošne medicine na Fakulteti za zdravstvene vede v Dublinu, James McCormick. Ta zapiše, da je čas, ko stojiš, strmiš in razmišljaš pri drugih videti kot lenoba, čeprav morda v resnici »produktivno« razmišljaš. Krivec za prepoznavanje lenobe kot greha naj bi bila protestantska

delovna etika, za katero se zdi, da je precej distancirana od družb, kjer je siesta obvezen ritual v dnevu, ki danes ni več dosti povezan z opoldansko vročino. Avtor se vpraša tudi, kako se veliki misleci v preteklosti lahko upravičili svojo »lenobo«, ko so pa zgolj mislili in razmišljali. Poda še zanimivo opazko, da akademska in univerzitetna sfera danes vsaj malo pomagata velikim mislecem in dajeta priložnost biti len z dobrim razlogom (McCormick 1996).

Vendar pa krščanski pogled še zdaleč ne sme biti edini pogled na lenobo in njeno vrednotenje. Pomembno je predstaviti tudi razumevanje lenobe skozi prizmo kapitalizma. Vzpostavitev kapitalistične družbe je tudi s pomočjo krščanstva odločno vplivala na današnje obravnavanje lenobe. S kapitalizmom je tesno povezan protestantizem, natančneje asketski protestantizem (z naukom o predestinaciji). Ljudem je po nauku predestinacije že z rojstvom določeno zveličanje ali pogubljenje, pri čemer si usode ne morejo spremeniti z dobrimi deli ali zakramenti (kot je to v katolicizmu). Imajo le možnost, da v posvetnem življenju čim bolje opravljajo svoje poklicne dolžnosti, s tem služijo Bogu in si krepijo samozavest o svoji izvoljenosti (Weber 1988, 107–109). (Asketski) protestantizem s tem predstavlja vez med samo problematičnostjo lenobe v krščanstvu, ker odmika od služenja Bogu in kapitalizmom, kjer lenoba ni produktivna. Razumevanje lenobe v kapitalizmu ima torej korenine že v krščanstvu.

2.1.2 Lenoba v kapitalizmu

»Kdor ne dela, naj ne je« (Prek 1996, 123).

Z nastopom kapitalizma so delavci začeli delati vedno več. V meščanskih revolucijah so se borili za človekove pravice, za pravice do dela. Že prej omenjeni Paul Lafargue to borbo za pravico do dela ostro obsoja. Čeprav je bil manifest *Pravica do lenobe* (Lafargue 1980) proti izkoriščanju delavcev napisan že ob koncu 19. stoletja, ko se je kapitalizem šele dodobra razvil, je omenjeni tekst lahko še vedno aktualen pogled na delo in na izkoriščanje v kapitalizmu. Razlika s preteklostjo je le v tem, da je bilo včasih izkoriščanje, kot opisuje, morda veliko manj prikrito kot danes. Lafargue ljubezen do dela ostro napade, obsodi, da je to norost, ki je »obsedla delovne razrede narodov, kjer vlada kapitalistična civilizacija« (Lafargue 1980, 242). Za tiste, ki jih takrat še ni osvojila in podjarmila krščanska in kapitalistična kolonizacija, je bilo delo najhujša oblika suženjstva.

Razlog za slab status delavskega razreda naj bi bil v tem, da se je delavstvo v svoji preprostosti lahkoverno pustilo indoktrinirati, se s silovitostjo slepo pognalo v delo in

vzdržnost ter tako obsodilo razred kapitalistov na lenobo in prisilno uživanje (Lafargue 1980, 257). Do neke mere nasprotna stališča je zagovarjal tudi umetnik Kazimir Malevič, sovjetski slikar in teoretik, ki je v svojem eseju iz leta 1921 *Laziness – The Real Truth of Mankind* pisal, da je v resnici bistvo kapitalizma in komunizma eno: skrita resnica v ozadju dela, ki je zakamuflirano stremenje k lenobi, k brezdelju (Malevič 1921). Razlika je le v tem, kako se oba sistema vedeta v želji po doseganju te globlje nezavedne želje po lenobi. Kapitalizem zagovarja svobodno odločitev za delo, poudarja posameznika in daje možnost lenobe zgolj peščici kapitalistov, medtem ko komunizem »poskrbi« za vse ljudi. Obvezno delo za vse navidezno izrine nekoristne klateže in brezdelneže, glavno načelo pa je po mnenju Maleviča ravno to, da več ljudi kot bo delalo, manj bo za delo potrebnih ur in končno bodo ljudje imeli čas za brezdelje (Malevič 1921). Delo je zanj instrument za dosego brezdelja. Malevič je na splošno zagovarjal lenobo ter se spraševal, zakaj je delo tako pomembno in zakaj se ljudje lenobe tako bojijo ter jo označujejo za mater vseh pregreh.

Opredeljene poglede na lenobo lahko zlahka prepoznamo v vseh zahodnih, k delu naravnanih družbah. Ne glede na to, ali se Slovenijo lahko prišteva na Zahod ali ne, lahko lenobo v povezavi s kapitalistično ideologijo apliciram tudi na slovensko družbo. Nasprotje lenobe je delo oziroma delavnost, ki je tudi ena izmed lastnosti, s katero se stereotipno z veseljem predstavi Slovenec, na kateri se med drugim gradi in utrjuje slovensko nacionalno identiteto. Le-ta je ključna za pridobitev širše slike o primarni tematiki tega dela – lenobi na Slovenskem reprezentirani skozi pregovore in vice.

3 SLOVENSKA NACIONALNA IDENTITETA IN »DRUGI«

V postmodernosti se ob vedno večji fluidnosti identitet zdi, da prihaja do zabrisa pomembnosti nacionalnih identitet, ki se na primeru Evropske unije (EU) vidi tudi v težnji po izgradnji skupne evropske identitete. Slednje v času trenutne krize in krhanja vezi v EU zgleda še zelo oddaljeno, saj se posameznik še vedno čuti kot na primer Slovenec, Nemec, Poljak ali Škot, saj so pri apeliranju z idejami evropske identitete prevladali tisti identifikacijski vzorci, ki se opirajo na narodne, kulturne in jezikovne tradicije (Debeljak 2004, 36). Šibka točka je predvsem v konstrukciji skupne tradicije, kazalec katerega je tudi to, da Evropa nima skupnega jezika, ki pa je v nacionalnih identitetah nosilec mnogih kulturnih identifikacij. Ravno (kulturna) tradicija in jezik pa sta pri vzpostavljanju slovenske nacionalne identitete igrala pomembno vlogo, kar bom prikazala tudi v nadaljevanju.

Skupno vsem identitetam (nacionalnim, kulturnim, verskim) je to, da so vse relacijske, ne obstajajo brez drugih identitet, brez prepoznavanja subjektov, ki so neki identifikaciji »drugi«. Ti »drugi« morajo določeno entiteto, ki je skupna določeni skupini, priznavati in jo potrditi – šele nato je neka identiteta legitimna (Šabec 2006, 146). Ali kot pravi Praprotnik, so vse identitete diferencialne identitete, torej, »da vsaka identiteta vzpostavlja tisto, kar je, zgolj na podlagi razlik z drugimi identitetami« (Praprotnik 1999, 36).

V nadaljevanju se bom osredotočila predvsem na vprašanje nacionalne identitete, saj je le-ta najbolj relevantna pri obravnavi gradnje slovenske nacionalne identitete prek vzpostavljanja razlik z zunanjimi »drugimi«.

Opredelitev in razlaga identitete je, kot že rečeno, v postmodernem kontekstu bolj kompleksna. V t. i. modernem času je bilo pri obravnavi identitete vprašanje predvsem, kako jo ohraniti in konstruirati. Nasprotno je v postmodernosti glavna tendenca po tem, kako se čim bolj izogniti determiniranosti z identiteto, saj v tem času identitete določajo hitro zamenljivi, odstranljivi proizvodi (Šabec 2006, 149). Najpomembnejša naloga človeka v postmoderni družbi torej ni v tem, kako vzdrževati identiteto, temveč v tem, »kako jo obvarovati pred utrditvijo« (Šabec 2006, 150), kjer so vrednote hitro zastarele, svet pa je zasičen z informacijami. Takšna družba uspešno ohranja distanco med »mi-skupino« in »drugi-skupino« oziroma med »nami« in »drugimi«.

Pri tem ima ključno vlogo narod, ki je v današnjem času ena izmed temeljnih oblik politične organizacije, hkrati pa predstavlja močan ideološki konstrukt. Z ustvarjanjem občutka skupnosti in povezanosti, je nacionalna identiteta pomembno stičišče individualnih identitet posameznikov. Pripadnost tako ni več regionalna, lokalna, verska, temveč pripadanje svojemu narodu postane primarno. Tako se vzpostavi razlika med »nami« in »drugimi«/»njimi«/»ne-nami« (Velikonja 2002, 284), kar nazorno zapiše tudi Močnik, ki za identiteto pravi, da »drži v primežu pripadnike in pripadnice identitetne skupine in jih hkrati ločuje od pripadnic, pripadnikov drugih skupin« (Močnik 1999, 140). Vsaka identiteta (tako tudi nacionalna) deluje navznoter in navzven – notranje je integrativna, navzven pa je ekskluzivna (Močnik 1999, 140; Velikonja 2002, 287). Nacionalna identiteta je v sodobnem nacionalističnem ali etnocentrističnem diskurzu tako postavljena nad vse individualne identitete. Bistvenejše je pripadanje določenemu narodu, ne pa kakršnimkoli drugim kategorijam ali odnosom. Pri tem ima veliko vlogo nacionalistični diskurz, ki pripomore k videnju identitete kot vpisane v posameznikovo telo (Calhoun 1995, 256), kot nekaj naravnega.

»Temeljni mehanizem definiranja skupnih značilnosti naroda je vzpostavljanje razlik do drugih, definiranje, kako se razlikujejo lastnosti 'našega' naroda od drugih narodov« (Selimović 2004, 12). Ravno to je značilno tudi za mit, ki je močno prisoten pri vsaki identifikaciji, resnici ali neodtujljivi resnici, ki se zdi samoumevna. Mit je prisoten v vseh najpomembnejših delih družbe, torej tudi v slovenski nacionalni identiteti. Kot to velja za vsako skupino ljudi, tudi nacija (oz. narod) »goji svojo mitologijo; izoblikovane mitske konstante so nujni sestavni del njenega samopredstavljanja, obvladujejo pomembni del njenega dojetja sebe« (Velikonja 1996, 21). Pomembno je poudariti, da je mitologija temeljni del diskurza, v katerem so pripadniki določene skupine ljudi označeni za sosednji skupini »druge« in obratno, saj je nacionalnost ravno skozi mitologijo predstavljena kot naravna in samoumevna.

Slovenci kot skupina ne moremo obstajati brez Neslovencev, tako kot tudi ni lačnih brez sitih, če sem nekoliko poetična, ni delavnih brez lenih itd. Ljudje, ki odstopajo od večine in od večinskega prepričanja; tisti, ki jih »mi« označujemo kot »one« oziroma »druge«, so pogosto izpostavljeni takšnemu binarnemu označevanju, ki gre pogosto v ekstreme. Jacques Derrida je poudaril, da je binarnih opozicij, ki bi bile nevtralne zelo malo, saj se v teh vedno kažejo razmerja moči. Tudi binarna opozicija »mi«/»drugi« ali delavnost/lenoba, potrjujeta tezo, da je en (prvi) termin ovrednoten pozitivno, drugi pa negativno (Stanković 2006, 124). Z drugimi besedami: razmerja moči, ki se kažejo znotraj omenjenih binarnih opozicij, narekujejo, kateri del je močnejši. Tako so na primer tisti, ki so neki skupini spoznani kot »drugi«, vedno bolj negativno reprezentirani. »Drugi« so pomembni za »nas«, ker so ključni člen za vzpostavitev pomena našega obstoja, za interakcijo prek katere se vzpostavlja in oblikuje identiteta skupine. S tem se postavi simbolna meja, zunaj katere se znajdejo »drugi«, »ne-mi«, tujci. Pri tem je zanimivo, da je to tuje, »drugo« in prepovedano do neke mere tudi vplivno, saj postane tisto izven simbolne meje še bolj mikavno (Hall 2007, 234-236). Vse identitete so zgrajene na sistemu relacij, ki zahteva priznanje s strani drugih. »Drugi« nam torej omogoča, da prek njega vzpostavimo svojo identiteto, da se v njem (če se navežem na Lacana) zrcalimo. Posledično (lahko) pride do tega, da moramo »drugega« oziroma tujca, za občutek svoje lastne prepoznavnosti in pomembnosti tudi skonstruirati, pri čemer so v veliko pomoč ravno miti. Podoba »drugega« je s tega gledišča »največkrat dvojna: obstaja tujec, v odnosu do katerega se definiramo kot boljši, in tujec, v odnosu do katerega se definiramo kot slabši 'mi'« (Čepič in Vogrinčič 2003, 319). Vsak ima tako svojega tujca, posebnega »drugega«, ki mu omogoča zgraditi identiteto; tudi Slovenci. Slovcem »druge« je bolj ali manj posrečeno

obravnaval psiholog Anton Trstenjak, ki je opazil, da je Slovenec ponižen do Nemcev in hkrati vzvišen do Italijanov in pripadnikov narodov, ki ležijo južneje od nas⁶ (Trstenjak 1991, 27). Slovencem torej »druge« predstavljajo sosednji narodi, s katerimi smo si ravno dovolj sorodni, da se ustvarja mite o različnosti – o več ali manjvrednosti.

3.1 Kdo je Slovencem »drugi«?

»Balkan – to so drugi« (Močnik 1999, 153).

Pogosto je pri Slovencih razprava o mejah Balkana precej občutljiva tema. O tem piše že Rastko Močnik, ki obravnava t. i. balkanistični diskurz in balkanistično ideologijo. Ta poteka predvsem okoli razpravljanja, katera država sodi na Balkan in katera ne. Že v tem zapisu se da prepoznati, da Balkan predstavlja negativen pojem, kamor se Slovenci ne prištevajo, Balkancu pa so posledično pripisane bolj negativne kot pozitivne lastnosti. Močnik opazi, da ima pomembno vlogo v balkanistični ideologiji odnos do drugih balkanskih narodov, ki pogosto prehaja tudi v sovražno nastrojenost (Močnik 1999, 145-148). Pripadati Balkanu namreč pomeni ne-pripadati Evropi, biti izločen iz civiliziranega zahodnega sveta.

Slovenci so odnos do Balkana skozi 20. stoletje močno spremenili. V začetku so nanj gledali z navdušenjem, po osamosvojitvi pa je v ospredje prišlo zanikanje kakršnekoli povezave med Slovenijo in Balkanom. Peter Vodopivec v spremnem besedilu k *Imaginariju Balkana*, Marije Todorove, omeni, da se je domnevno negativno občutenje do Balkana pri Slovencih začelo že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, »ko je nastala večina slovenskih stereotipnih sodb o 'južnoslovanskih' sodržavljanih« (Vodopivec 2001, 398). Takrat so se očitno zasidrale tudi osnove za številne šale o »južnjakih«, ki jih poznamo na Slovenskem.

Tako kot Močnika pri obravnavi balkanistične ideologije ne zanimajo jasni izreki (npr. politikov), izhajajoči iz že obstoječih konfliktov med državami, ki so zgodovinsko bolj ali manj utemeljeni, temveč se v obravnavi balkanističnega diskurza osredotoča na tiste izreke in zapise, ki v sebi nosijo videz samoumevnosti, tako tudi sama ne bom obravnavala eksplicitnih primerov zaničevanja »drugih« ali povečevanja sebe. Osredotočila se bom na tisti del, ki je zasidran v tradiciji, v katerem je skritih največ mitov in stereotipov – vsakdanji, samoumevni del predstave o sebi in »drugih«, ki po tihem prenaša ideologijo.

⁶ Trstenjak na primer zapiše o t. i. slovenskem značaju, da »Slovenec gleda na Italijana od zgoraj navzdol, na Nemca od spodaj navzgor, Madžaru pa obrača hrbet« (Trstenjak 1991, 70), pri čemer je zanimivo obračanje hrbta Madžaru. Ta namreč premalo vpliva na slovenski prostor zato se ga najpogosteje kar ignorira.

Ker je lenoba, kot sem že prikazala, razumljena kot negativen pojem, bi jo tisti, ki sebe prepoznavajo kot delavne in marljive, zlahka pripisali »drugim«. Slovenci, ki sebe distancirajo od Balkana, lenobo in odpor do dela pripisujejo prav Balkancem. To bom skušala prikazati v naslednjih poglavjih z osvetlitvijo lenobe na Slovenskem ter z analizo slovenskih pregovorov in vicev.

4 VICI IN PREGOVORI O LENOBI NA SLOVENSKEM

Marljivost ali delavnost je pri Slovencih vsekakor pozitivno ovrednotena. Če na primer pogledamo najbolj znano slovensko književnost (npr. Cankarjev roman *Na klancu*, Tavčarjev *Cvetje v jeseni* idr.), ki seveda obravnava predvsem kmečko življenje in kmečko moralo, je marljivost zagotovo pojem, ki je močno prisoten in pomemben. Samo pridni in pošteni delavci so na koncu moralni zmagovalci, čeprav morda izgubijo vse in propadejo. »Slovenec je priden, delaven, podjeten človek. Kot delaven človek je pošten človek« (Trstenjak 1995, 157). Stereotipi lahko nastanejo iz etnocentrizma, ko pride do posplošene sodbe o drugih socialnih, kulturnih, narodnostnih skupinah, kjer gre za presojanje druge kulture na podlagi svoje. Lastnemu narodu ljudje navadno pripisujejo pozitivne lastnosti, zato sta Buchanan in Cantril te stereotipe poimenovala avtostereotipi, ocene o svojem narodu pa navadno vsebujejo marljivost, inteligentnost in miroljubnost (Fende 2010, 15-17). Ko gre za slovenske stereotipe Fendejeva navaja Milčinskega, ki pravi: »v preteklem stoletju, ko so bili primerjava (in primerjevalci) avstrijski Nemci, so bili Slovenci delavni, pridni, toda tudi z malim zadovoljni, ponižni« (Milčinski v Fende 2010, 17). V odnosu do Nemcev so bili torej Slovenci delavni, a hkrati ponižni (in nekako se ta stereotip še vedno prenaša), medtem ko so do drugih bližnjih narodov vzvišeni – na primer do Italijanov (Trstenjak 1991, 70), ali pa do Črnogorcev, za katere velja stereotip, da so leni. So Črnogorci tako ravno nasprotje slovenski marljivosti, delavnosti in poštenju? »Slovenec je bil zmeraj priden kot mravlja; tako so ga označevali« (Trstenjak 1995, 158), kar kot že omenjeno izvira od kmečkih ljudi, iz vztrajne delavnosti kot podlage za poštene Slovence, ki pogosto vodi tudi v pretiravanje. Kljub temu pa je pretiravanje v delavnosti, za Slovence vseeno boljša lastnost, kot pa lenoba ali brezdelje. *Lenobnež* pri Slovencih nikoli ni veljal za poštenega, poštenost se je merila zgolj s pridnim, marljivim delom (Trstenjak 1995, 158). Pri Slovencih je pomembno, da se pokažemo s svojo delavnostjo ter z njo nastopimo proti lenobi, proti temu, kar je v krščanski morali nesprejemljivo.

Ko govorim o slovenski marljivosti, se moram na kratko ustaviti še pri sami besedi marljivost, ki je zanimiva z vidika, da je težko prevedljiva v tuje jezike. Pomeni pridnost in delavnost obenem, pridnost pri delu, s čimer se zdi, da ima še bolj pozitiven naboj kot beseda delavnost, saj slednja izhaja iz dela, marljivost pa je v tem kontekstu drugačna.

Pregovori in vici, ki jih bom analizirala v nadaljevanju, predstavljajo dva bistvena elementa gradnje nacionalne identitete Slovencev. Prvi je pozitiven moment identitete, ki ga predstavljajo pregovori, drugi pa negativen moment, ki ga odražajo vici. Skozi pregovore je namreč moč spoznati, kaj je zaželeno in kaj je negativno vrednoteno v določeni (slovenski) kulturi, vici pa predstavljajo tisto, kar je tuje, drugo in nezaželeno, tisto iz česar se norčujemo, tisto kar je manjvredno.

4.1 Pregovorno delavni Slovenci

O domnevnem pomenu slovenske marljivosti ter zaničevanju lenobe in brezdelja lahko dosti povedo tudi pregovori, ki med drugim predstavljajo odraz nekega naroda, njegove tradicije in mitske naracije. Tudi ti ohranjajo in reproducirajo mite, z njimi pa se še bolj vzpostavlja razlikovanje med »nami« in »drugimi«, med delavnimi Slovenci in lenimi tujci – južnjaki, Balkanci.

Alma Selimović je obravnavala mit o poštenih Slovencih, kjer je o preučevanem pojmu zapisala, da poštenost »ni le del pozitivne samopodobe, ampak je lastnost, ki naj bi Slovence ločevala od drugih narodov« (Selimović 2004, 18). Podobno kot za poštenost lahko rečem za pridnost oziroma marljivost kot nasprotje lenobe. Slovenci naj bi se od drugih narodov razlikovali prav po pridnosti, kjer gre predvsem za razlikovanje od narodov nekdanje Jugoslavije in sosednjih južnih narodov (npr. Italijanov). Precej manj pa gre za razlikovanje od Nemcev s katerimi naj bi bili (po Trstenjaku 1991, 27) bolj podobni po svojih vrednotah in navadah.

O pregovorni pridnosti in delavnosti Slovencev pa piše tudi Žižek, ki kritično obravnava besedilo objavljeno pri Družbi sv. Mohorja v Celovcu na začetku 20. stoletja. Besedilo z naslovom *Bodi svoje sreče kovač!* je delo Jurija Trunka, v njem pa je obširno zapisano tudi o pomembnosti dela in o tem, da je človek ustvarjen za delo in da je le-to njegova dolžnost. Ob tem Žižek pripomni, da je v tem pogledu pomen dela kot dolžnosti ideološki, saj ne izraža človekove samostojnosti, ampak njegovo nemoč (Žižek 1987, 10). Nadalje navede tudi opis »predanosti« delu na Slovenskem v tistem času z besedami, da »tu dela človek neumorno od

jutra do večera; ne boji se potnih srag, pošten je, delaven in varčen« (Trunk v Žižek 1987, 10). Hkrati pa poudarja krščanski pomen dela – mučeniško delo za kasnejše poplačilo, ki naj bi ga ubil t. i. »novodobni brezverski duh« (Žižek 1987, 11). Tudi Trstenjak zapiše, da so Nemci med vojnoma Slovence opisovali kot izjemno marljive, da se »po pridni delavnosti Slovenci tam razlikujejo od vseh drugih narodnosti. Edini Slovenci imajo/.../navado, da že vse leto skrbijo za ozimnico« (Trstenjak 1995, 157). Iz teh zapisov je jasno razvidna krščanska tradicija in vrednotenje dela kot izredno pomembnega, pri čemer pa gre predvsem za fizično delo, saj o miselnem delu ni besed.

Zgornji zapisi gledajo precej v preteklost, celo na začetek prejšnjega stoletja, zato je na tem mestu zanimivo predvsem novejšo raziskovanje odnosa do dela in lenobe na Slovenskem. Potrditev avtostereotipnih prepoznav o pridnosti Slovencev ponudijo tudi raziskave slovenskega javnega mnenja (SJM) o vrednotah, kjer se že od leta 1969 pojavljajo vprašanja, kot je na primer *Kaj Slovence najbolj razločuje od drugih jugoslovanskih narodov*. Tega leta je bil odgovor, da Slovence od drugih narodov najbolj razločuje delovna učinkovitost in delovne navade, na drugem mestu, takoj za jezikom. Na enakem mestu se je ta odgovor pojavil tudi v letu 1980, medtem ko je bilo dve leti kasneje ločevanje po delovnih navadah manj pomembno. Obrat se je pojavil ob koncu 80-ih let, ko je bil odgovor, da Slovence od drugih jugoslovanskih narodov najbolj razločujejo delovne navade, na prvem mestu, celo pred jezikom (Toš 1997). V kasnejših raziskavah (po osamosvojitvi) se vprašanja o razločevanju do drugih narodov niso več pojavljala v taki obliki, pojavljala pa so se vprašanja o pomenu dela, ki je od leta 1990 skoraj konstantno zavzemal drugo mesto po pomembnosti in vrednotenju – takoj za družino (Toš 1999).

Mit o slovenski marljivosti prepoznam tudi v spodaj izbranih slovenskih pregovorih, med katere sem uvrstila tudi enega iz Biblije. Ta je po mojem mnenju prepoznaven bolj kot eden izmed slovenskih pregovorov in ne kot pregovor biblijskega izvora.

Našteti so deset slovenskih pregovorov o pomembnosti dela in zaničevanju lenobe, ki sem jih izbrala med pregovori, najdenimi v knjigah *Ljudske modrosti* (Prek 1996) in *Pregovori in reki na Slovenskem* (Bojc 1974).

- (1) »Kdor dela, tri dni dlje živi« (Bojc 1974, 79).
- (2) »Pridnost ima zlata tla« (Bojc 1974, 82).
- (3) »Za pridnega za vsakim grmom petica« (Bojc 1974, 83).
- (4) »Tam, kjer glad mori lenuha, najde pridni dosti kruha« (Bojc 1974, 82).

- (5) »Komur leža dobro dé, malo prida je« (Bojc 1974, 84).
- (6) »Lenoba slabi, delo krepi« (Bojc 1974, 310).
- (7) »Greh se izleže in redi v naročju lenobe« (Prek 1996, 116).
- (8) »Lenoba je vseh grdob grdoba – Sveto pismo« (Prek 1996, 117).
- (9) »Len in priden človek ne moreta živeti v slogi, ker lenuh preveč prezira pridnega« (Prek 1996, 117).
- (10) »Pri vsakem uboštvu je pol lenobe« (Prek 1996, 118).

Otroke že v osnovni šoli učijo, da so pregovori in reki drobne ljudske modrosti, ki odražajo človekov pogled na svet in njegov odnos do okolice. V zgornjih izbranih pregovorih o delavnosti, pridnosti in lenobi, prav tako kot v ostalih ljudskih pripovedkah, pesmih, legendah itn. lahko opazim mitske konotacije, saj vse te ljudske oblike izhajajo iz neke tradicije. Če jih pogledam na sami opisni, površinski ravni, lahko opazim tudi arhaične besede (*glad, leža, petica*), ki še bolj nakazujejo na v preteklosti utemeljene resnice in modrosti. Pregovori (1)–(3) so jasno pozitivno naravnani do pridnosti in dela, medtem ko ostalih sedem poudarja negativnost lenobe, ki je »kriva« za revščino, greh in lakoto ((10), (7) in (4)).

Kaj je torej bistvo analize pregovorov? Pomembno je poudariti, da so (zapisane) besede »in z njimi povezan govor/.../zelo primeren instrument reprodukcije predstav, verjetij in odnosov, saj jih zaradi njim lastne materialnosti samoumevno sprejememo kot zanesljiv 'kanal' za prenašanje 'resnic'« (Praprotnik 1999, 54). Zgornji pregovori razkrivajo ravno to: reproducirajo predstave o pozitivnosti pridnosti in »zlu« lenobe. Ker je zbirka naslovljena kot *Pregovori in reki na Slovenskem*, pa slednje implicira tudi na »resničnost« in samoumevnost pozitivnega vrednotenja označevalcev *delo, delavnost* nasproti lenobi (binarna opozicija, ki sem jo zgoraj omenila v povezavi z Derridajem) pri Slovencih. Berejo se kot (naravna, normalna) dejstva, prave resnice, ki pripomorejo k ohranjanju in vsakič znova tudi k proizvajanju lastne, nacionalne identitete, ki se v primeru Slovencev gradi tudi na pridnosti. Miti, med katere v svoji najčistejši (najmanj prikriti) obliki spadajo pregovori, vedno tudi interpelirajo svoje naslovljence (torej v tem kontekstu na Slovence), da se v njih prepoznajo. Ni potrebno, da bi pregovori eksplicitno naslavljali, naj bo Slovenec priden, temveč je dovolj, da obljubijo na primer daljše življenje (1) ali »za vsakim grmom petico« (3) ali na primer da delo krepi (6). Kar je dobro razvidno iz zgornjih pregovorov opaža tudi Praprotnik ki pravi: »Za slovensko nacionalno mitologijo so tipične ideološke oznake, da je 'pravi Slovenec priden', ki je dejstvena netočnost ne prizadene. Enačenje Slovencev s pridnostjo potemtakem pomeni, da lahko Slovincu-lenuhu ne zalučamo 'Bodi priden!', ampak kar 'Bodi Slovenec!«

(Praprotnik 1999, 78). Kot že omenjeno, sta dva izmed izbranih pregovorov tudi neposredno povezana s katoliško tradicijo, ki je prisotna na Slovenskem in sem jo obravnavala zgoraj; to sta pregovora (7) in (8). Prvi lenobo označuje za izvor greha, drugi pa, podobno, za najhujšo od vseh negativnosti, vseh *grdob*. Trije reki izmed navedenih – (4), (6) in (9) – govorijo o neposredni relaciji med pridnostjo in lenobo. S stališča analize je zanimiv predvsem pregovor (9), ki predpostavlja oziroma govori o tem, da lenuh prezira pridnega (zato naj na primer ne bi mogla živeti skupaj). Lenuhu se tu doda še ena negativna lastnost – prezir, priden človek pa je prikazan v še svetlejši luči. Slednji namreč ne prezira lenuha (kot bi lahko logično sklepali), temveč preide do obrata, saj lenuh prezira tistega, ki dela.

Kako se torej skozi pregovore lahko gradi slovenska nacionalna identiteta? Kot sem zapisala na začetku, gre na tem mestu za pozitivni moment izgradnje in utrjevanja identitete, saj se kolektivna identiteta Slovencev konstruira prek pozitivnega *samoprepoznavanja*. Pravi Slovenec je priden, delaven in se izogiba lenobi, ker je le-ta greh. Za pridnost je obljubljena nagrada, ki ji, če sledim binarni opoziciji delavnost/lenoba, ob prekršitvi sledi kazen (lenoba slabi, lenoba pripelje k uboštvi idr.). Pregovori in reki o mitu pridnosti za ustvarjanje slovenske nacionalne identitete govorijo tudi iz tega gledišča, da kljub prebiranju precejšnjega števila pregovorov o pridnosti, marljivosti, delu, lenobi in brezdelju (predvsem v Bojčevi in Prekovi zbirki), nisem našla rekov, ki bi o lenobi govorili v pozitivni luči.

Če so Slovenci avtostereotipno predstavljeni kot delavni pa to po definiciji izgradnje svoje identitete na diferenciaciji od drugih, kakopak ne velja za njihove »druge«, ki so tako tisto, kar Slovenci (seveda) niso – leni.

4.2 Zabavno leni »južnjaki«

Z vici se je natančno ukvarjal Freud v svojem delu *Vic in njegov odnos do nezavednega*, kjer izpostavi pomembno vlogo vica, ki jo je povzel po filozofih Lippsu in Fischerju. Bistvo vica naj bi tako bilo spraviti na površje tisto nekaj prikritega in skrivnega, s premalo besedami (Freud 2003, 18). Prav ta zastavka bosta tudi moje glavno vodilo pri analizi.

Vice o lenobi, ki se navezujejo predvsem na stereotipno predstavo o Balkancih, »južnjakih« oziroma najpogosteje o Črnogorcih, sem zbirala skozi celoten proces pisanja diplomskega dela. Pridobivala sem jih v pogovorih s prijatelji in na spletu ter izbrala deset najbolj reprezentativnih:

- (1) Kako je postal Črnogorec največja lenoba na svetu? –Bosanec mu je rekel: »Sjedni da ti nešto objasnim!«.
 - (2) Črnogorca so vprašali: »Ali kaj delaš?« »Delam« »Kaj pa delaš?« »Ko sije sonce, mečem senco.« »Kaj pa delaš, ko je oblačno?« »Takrat počivam.«
 - (3) Koliko je črnogorski rekord teka na 100 metrov? –60 metrov.
 - (4) Zakaj ima Črnogorec stol zraven postelje? –Da si odpočije, ko vstane.
 - (5) Kaj naredi Črnogorec, ko počiva in si z obema rokama podpira glavo, medtem pa mu muha leta okoli glave? Reče ji: »Makni se, ja radim!«
 - (6) »Dobro jutro Črna gora! Ura je tri popoldne. Vstanite!«
 - (7) Zakaj Črnogorci ne vozijo po avtocesti med Celjem in Mariborom? –Ker je vmes počivališče Lopata.
 - (8) Sredi Ljubljane je zgorel pet nadstropni blok. V prvem nadstropju je zgorela bosanska družina. V tretjem nadstropju je zgorela hrvaška družina. V četrtem nadstropju je zgorela ciganska družina. V petem nadstropju je zgorela albanska družina. Samo v drugem nadstropju kjer je živela slovenska družina so preživeli vsi. Čez nekaj časa pripadniki etničnih manjšin skličejo tiskovno konferenco, kjer povabijo tudi glavnega gasilca, da obrazloži kako je to mogoče. Gasilec pa mirno reče: »Takrat so bili v službi!«
 - (9) Slovenec in Črnogorec se ponoči sprehajata po puščavi. V mraku ne vidita velike luknje pred seboj in padeta vanjo. Pa pravi Slovenec: »Joj, kaj bova pa sedaj naredila?« Črnogorec mu odvrne: »Joj, vi Slovenci bi samo radili!«
 - (10) Zakaj so Črnogorci tako leni? Bog jim je rekel: »Vratit ću se, al do tada ne radite ništa!«
- (Najzabava 2012)

Za odgovor na vprašanje, zakaj naj bi bili ravno Črnogorci izmed vseh narodov iz nekdane Jugoslavije (z vidika Slovencev) najbolj leni, bi bilo vredno še raziskati, vendar pa bi v tem kontekstu omenila zgolj predvidevanja. Stereotip o Črnogorcih, ki naj bi se vso moč trudili izogniti delu, je morda sprožilo to, da so bili vedno nekako v senci Srbov, za katere so predstavljali »lenobneže« tam ob morju. Morda je razlog njihove stereotipne lenosti t. i. *sladko brezdelje – dolce far niente*, ki je za njih (in za mediteranske narode nasploh) neke vrste način življenja, medtem ko je za »severnjake« prav to lenoba. Mogoče. Razen duhovitih razlag iz vicev (1) in (10) pa do tega odgovora nisem prišla.

Pri pregledovanju različnih vicev o narodih iz nekdane Jugoslavije je zanimivo, da vicev o Makedoncih praktično ni, o Srbih jih je malo, Bosanci in Hrvati pa so predstavljeni kot grobi in vulgarni⁷. Črnogorci pa so kot že rečeno v vicih prikazani kot leni in pasivni, kar prikazujejo tudi zgornji primeri.

Izmed vseh desetih predstavljenih vicev o lenih »južnjakih« verjetno najbolj izstopa osmi (8), ki se ne navezuje samo na Slovence »druge« (kot pripadnike narodov nekdane Jugoslavije), temveč so prikazani tisti »drugi«, ki so Slovence najbližji – »drugi« v slovenskem prostoru. Omenjeni vic ne pove eksplicitno *lenuhi zgorijo*, temveč to prikaže bolj na (za vic značilen) prikrit način. Prikrito je spravljeno na površje, vendar brez odvečnih besed zaradi katerih bi lahko označili vic kot neprimeren in žaljiv.

⁷Primer, kjer je Bosanec prikazan kot grob in neumen je: *Se vozita Bosanec in Slovenec v službo. Vozi Bosanec in zbije štiri pešce, ko ju ustavi policist in reče: »Gospod se zavedate, da ste pravkar zbili štiri pešce?« Bosanec pa reče: »Koliko pa je dovoljeno?«*

Kaj zgoraj naštetih vici povejo o lenobi na Slovenskem? Tujci (»drugi«) naj bi bili vse tisto, kar Slovenci niso, zato je do njih treba ustvariti distanco. »Če hočemo meje med 'nami' in 'njimi' ohraniti trdne, torej ohraniti razmejitve med tem, kakšni smo 'mi' in kakšni so 'oni', se tujce poenoti in jim pridoda obratno vrednostno oznako od 'nas'« (Selimović 2004, 18) in prav to odlično osvetli vic (8). Bosanci, Hrvati, Albanci in tudi Romi so tisti, ki so leni. Če še nekoliko razpredem in razširim konotativno raven vica, so očitno zaradi svoje lenobe dobili kazen. Delavni Slovenci pa so bili, nasprotno, zaradi ne-lenosti in pripravljenosti za delo, obvarovani pogube.

To, da Slovenci na narode z »Juga« gledamo zviška je zapisal že Trstenjak, ki pa je kljub svojemu uspešnemu akademskemu delu izredno problematičen avtor, pri katerem je moč prepoznati mnogo nekritičnosti in povelečevanja⁸ (izključno) »slovenskih odlik« - na primer poštenosti in pridnosti. V tem duhu nekritičnosti zapiše tudi zanimivo ugotovitev o eni izmed slovenskih lastnosti, ki jo je konec 19. stoletja podal češki pisatelj Jan Lego. Slednji je kot eno izmed lastnosti Slovencev opisal »mržnjo do vsega tujega« (Trstenjak 1991, 77), ki naj bi izhajala iz zgodovinskih okoliščin, ko so bili Slovenci vedno pod vladavino drugih narodov. Slednje naj bi opravičevalo obrambno držo Slovencev do tujcev, kljub temu pa se zdi, da ta argument ne vzdrži. Že večkrat sem namreč poudarila, da je glavna značilnost identitete prav razločevanje od »drugih« in če se želi ideologija ali pa neka kolektivna identiteta ohranjati, morajo le-tej obstajati manjvredni »drugi«.

V izbranih vicih se da prebrati še eno značilnost. Vsi namreč pripovedujejo s pozicije večvrednosti Slovencev, prvič že zato ker so (povečini) v slovenščini, drugič pa zato, ker se na sami opisni ravni v njih pojavijo Slovenci, kot pozitivni in večvredni liki – vic (9). V tem njegovo večvrednost in pridnost potrdi še celo sam Črnogorec, ki se začudi nad Slovenčevo željo po delu, čeprav vemo, da Slovenec primarno ni želel delati (ampak se zgolj rešiti iz težav). S tem se odkriva še eno razločevanje: na eni strani so vici, ki pripovedujejo izključno o balkanski lenobi – vici (1)–(6) in (10), na drugi strani pa vici o slovenski pridnosti – vici (7)–(9). V slednjih se kaže ravno to, kar sem obravnavala v prejšnjem poglavju o relacijah »mi« proti »drugim«. Še enkrat več se pokaže večvrednostna drža in negativni vidik izgradnje slovenske nacionalne identitete. Ta se namreč konstruira prek negativne reprezentacije tujcev, Slovincem »drugih«. V vicih o Balkancih, kjer je na sami opisni ravni vica vidno, da v njih Slovenec neposredno ne nastopa, vseeno obstaja posredni vpliv »Slovenca«, ki se pokaže v

⁸ Lahko bi rekla, da je bil pretiran »slovenocentrist«.

vsevednem opisovalcu, tj. pripovedovalcu vica. Čeprav ima funkcijo zabavanja, pa v sebi skriva relacije moči: Slovenec kot pripovedovalec »naravne resnice« o Balkancu, Črnogorcu – večvrednost proti manjvrednosti.

Predstavljeno me spet privede do mitologije, ki se neprestano prepleta znotraj vseh vsakdanjosti, tudi vicev in pregovorov. V obravnavanih vicih je prav skozi pozicijo slovenske večvrednosti v pripovedovanju vicev o lenih Balkancih vidna nacionalna mitologija. Če je mit »nedokončana zgodba, odprta možnost, ki zahteva od vedno novih generacij sprotno osmišljanje, do-polnjevanje« (Velikonja 1996, 25), bi zelo podobno lahko rekla tudi za vic. Enako lahko vsakič znova doseže aktualnost, poustvari vrednote in skonstruira resničnost, čeprav povezav, v katerih bi Slovenci Črnogorce potrebovali kot svoje »druge« za potrjevanje svoje lastne nacionalne identitete, skorajda ni več. Po razpadu Jugoslavije je namreč verjetno prisotnega manj stika med temi narodi, kot prej. Prav zaradi tega je zanimivo, da se nacionalni mit o pridnosti gradi tudi prek vicev in mitov o črnogorski lenobi.

Kot opazko naj na koncu dodam le, da so morda sedaj Črnogorce-»lenuhe« kot Slovencem manjvredne »druge«, zamenjali Hrvati-»lenuhi«, predvsem če sodim po že prej omenjenem članku o lenih, a gostoljubnih Hrvatih (RTVSLOb 2012, 20. junij; glej opombo ²).

5 SKLEP

*»/.../Zdaj, ko to veš, spoštuj lenuhe
in proč od nas odganjaj muhe,
saj naše delo je naporno
in strašansko odgovorno«*
(Rozman 2010, 36).

Lenoba je pojem, za katerega se na prvi pogled zdi, da o njem ni moč prav veliko pisati ali raziskovati, saj predstavlja zelo ohlapen družbeni pojav. Vendar ko na obravnavanje lenobe pogledaš iz različnih vidikov, pogledov, skozi različne prizme zanimanja, analiziranja pojavnosti, s poskušanjem objektiviziranja predmeta raziskave, ali pa z upoštevanjem subjektivnosti dožemanja, se ti odpre (lahko bi trdila) neskončno možnosti za preučevanje. Sama sem izbrala lenobo za preučevanje skozi kontekst ali mit slovenske pridnosti in konstrukcije slovenske nacionalne identitete prek analize pregovorov in vicev.

Na začetku sem si zadala odpreti konotativno raven pregovorov in vicev. Za prepoznavo konotativnih pomenov morajo oboji delovati znotraj določenega družbenega konteksta. Predvsem za pregovore se zdi, da težko učinkovito delujejo brez ozadja in konteksta v katerem bi jih uporabili. To je bila tudi ena izmed težav, s katerimi sem se srečala ob pisanju diplomskega dela. Pregovori so namreč vedno zapisani v zbirki, po abecednem redu in brez širše razlage ali konteksta uporabe. Kljub temu pa se predvsem ob pogledu na širšo zbirko da prepoznati določene vzorce – v mojem primeru so to vzorci favoriziranja delavnosti in zaničevanja lenobe, kar hkrati lahko navežem na favoriziranje (marljivih) Slovencev in zaničevanje (lenih) Balkancev. Vici v primerjavi s pregovori delujejo bolje, tudi če so zgolj naštet v zbirki vicev, a vseeno potrebujejo družbeni kontekst. Svoj namen (zabavanja in šaljivosti) dosežejo zgolj v primeru, da skupina, kateri so namenjeni, akterje v vicih prepozna kot sebi »druge«. Z drugimi besedami, vici o lenih Črnogorcih delujejo le, če jih govorimo Slovincem, ki Črnogorce (ali Balkance nasploh) prepoznavajo kot »druge«. Če bi enake vice govorili na primer Ukrajincem, ne bi imeli enakega učinka, saj ne bi prepoznali konteksta.

Ob tem se mi porajajo še dodatni premisleki, ki se mi jih zdi smiselno omeniti v zaključku diplomskega dela. Sedaj, ko je Slovenija v Evropski uniji (EU) in se je znašla v precejšnji gospodarski krizi... Bo EU (oziroma njene najmočnejše države, kot sta Nemčija in Francija) na Slovenijo oz. Slovence tudi gledala kot na lenuhe, ki ne delajo in zato državo potiskajo v krizo? Se lahko zgodi, da bodo Slovenci deležni podobnih opazk in stereotipov o lenobnosti kot so jih Grki, ali pa Španci (Črnogorci so pa kakopak premalo vplivni in močni, da bi jih

kdorkoli širše sploh opazil)? Glede na to, da Slovenija predstavlja Nemčiji in Franciji (manj razviti) jug, je to prav mogoče.

Nazaj k lenobi: čeprav sem v analizi vicev o lenih Balkanceh le-te obravnavala z relacije odnosa »pridnih« Slovencev do »lenih« Balkancev, pa bi bilo zanimivo preučevati tudi z obratnega vidika – odnos Balkancev, Neslovencev do Slovencev⁹. Prav tako pa sem prišla do precej zanimivih reproduciranj avtostereotipov o lenosti s strani Črnogorcev samih, saj na primer organizirajo različna tekmovanja v poležavanju, prav tako pa prodajajo razglednice, na katerih je zapisanih »Deset črnogorskih zapovedi«¹⁰. Zaradi omenjenega bi bilo privlačno obravnavati tudi ta drugi vidik: vlogo lenobe pri gradnji črnogorske nacionalne identitete.

Na moja začetna vprašanja o vlogi lenobe pri konstrukciji slovenske nacionalne identitete lahko odgovorim s trditvijo, da je lenoba po mojem mnenju močan del utrjevanja kolektivne identitete na samoprepoznavni slovenski pridnosti, ki s seboj privleče lene »druge« - Črnogorce, Hrvate, morda tudi Italijane, Grke idr. Pregovori, ki sem jih obravnavala, vsi po vrsti poudarjajo delo in pridnost kot eno izmed najvišjih kreposti, kot vrline, ki obvarujejo pred grehom, ki ga »zaneti« lenoba. Vici pa dobro prikazujejo razmerja moči in pozicij pripovedovanja: delavni, pridni, večvredni Slovenci proti manjvrednim, podrejenim lenim Črnogorcem, ki jih nemalokrat prikazujejo tudi kot neumne in neolikane. V tem se torej kaže omenjena pozitivna in negativna momenta gradnje identitete prek »drugega«: ustvarjanje občutka večvrednosti in pomembnosti s pomočjo poudarjanja svoje lastne, unikatne in izjemne lastnosti - slovenske pridnosti, ter na drugi strani ravno nasprotno, zaničevanje, omalovaževanje in poudarjanje različnosti od (lenega) »drugega«.

Ali katoliška tradicija na Slovenskem vpliva na vrednotenje lenobe, je bilo eno izmed vprašanj, ki so me spremljala med pisanjem tega dela. Odgovor je pritrdilen, kar se med

⁹ S tem se je natančneje ukvarjal Admir Baltić (2001) v delu *Predsodki »Neslovencev« do »Slovencev« v Sloveniji*.

¹⁰ Deset črnogorskih zapovedi

1. Čovjek se rodi umoran i živi da bi se odmario.
2. Ljubi krevet svoj ka' sebe samoga.
3. Odmaraj se danju da noću možeš spavat'.
4. Ne radi – rad ubija.
5. Ako vidiš nekog' đe se odmara – pomози mu.
6. Radi manje no što možeš, a ono što možeš prebači na drugoga.
7. U'ladu je spas – od odmaranja još niko nije crka'.
8. Rad donosi bolest – ne umri mlad.
9. Kad slučajno zaželiš radit', sjedi, pričekaj, videćeš, proćićr te.
10. Kad vidiš đe jedu i piju – primakni se, kad vidiš đe rade – izmakni se da ne smetaš.

(vir: razglednica iz Črne gore)

drugim da razbrati tudi iz pregovorov, ki so prevzeti direktno iz Biblije in so prikazani kot slovenski ljudski pregovori. Poleg tega pa se je predvsem ob analizi vicev pokazala še ena značilnost, ki sem jo obravnavala v poglavju o tem, kdo je Slovencem »drugi«. Pokazala se je značilnost balkanističnega diskurza, kjer se Slovenci otepajo povezovanja z Balkanom. V tem kontekstu vici in ljudski pregovori odražajo ter vedno znova hkrati tudi ustvarjajo razlikovanje med »nami« in »drugimi«. Slovenija kot del zahodne družbe sledi tudi zahodnim vrednotam, ki so odklonilno naravnane do lenobe in izrazito favorizirajo delo. Prav te, t. i. zahodne vrednote, ki delo obravnavajo kot eno izmed temeljnih kreposti sodobnega človeka, lenobo pa reprezentirajo kot greh, sem pokazala v zgodovinskem pregledu lenobe. Pri tem se znajdemo v paradoksu: na eni strani težnja po stanju brezdelnosti, na drugi spodbujanje oziroma prisila k opravljanju trdega dela (npr. težaški, reven delavec, ki teži k poplačilu in brezdelju v raju).

V diplomskem delu sem tako skušala pokazati, da je pridnost ena izmed lastnosti, ki je kot del nacionalne mitologije prikladna za samoprepoznavanje večvrednosti in izjemnosti nasproti lenim »drugim«. Bolj kot so »drugi« reprezentirani kot leni, tem bolj Slovenci sebe prepoznajo kot delavne. Mit se v obravnavanih vicih in pregovorih ohranja ter reproducira na način, da se »umakne« na pozicijo samoumevnosti, normalnosti in vsakdanjosti. Tu so (pravi) Slovenci pridni, pošteni in delavni, lenuhi pa so nesposobni in pogubljeni.

6 LITERATURA

1. Axt, Peter in Michaela Axt - Gadermann. 2003. *The Joy of Laziness: Why Life is Better Slower – and How to Get There*. Alameda: Hunter House. Dostopno prek: Google Books.
2. Babič, Saša. 2011. Paremiologija - na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike. V *Obdobja 30: meddisciplinarnost v slovenistiki*, ur. Simona Kranjc, 27–31. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Dostopno prek: <http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp30/Zbornik/Babic.pdf> (30. avgust 2012).
3. Baltić, Admir. 2001. *Predsodki »Neslovencev« do »Slovencev« v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
4. *Biblija.net*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net> (27. april 2012).
5. Bojc, Etbin. 1974. *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
6. Calhoun, Craig. 1995. *Critical Social Theory: culture, history, and challenge of difference*. Cambridge: Blackwell.
7. Copenhaver, Martin B. 2010. *Seven Deadly Sins: Sloth*. Dostopno prek: http://images.acswebnetworks.com/1/1996/20100228_SevenDeadlySinsSloth.pdf (24. april 2012).
8. Čepič, Mitja in Ana Vogrinčič. 2003. Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa* 40 (2): 313–334.
9. Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia.
10. Dolar, Mladen. 2002. *O skoposti in nekaterih z njo povezanih rečeh: tema in variacije*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
11. Fende, Ana. 2010. *Pot do zmage v resničnostnem šovu skozi Slovenske stereotype*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/fende-ana.pdf> (27. april 2012).
12. Freud, Sigmund. 2003. *Vic in njegov odnos do nezavednega*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
13. Hall, Stuart, ur. 2007. *Representation: cultural representations and signifying practice*. London: Thousand Oaks.

14. Lafargue, Paul. 1980. Pravica do lenobe. *Časopis za kritiko znanosti* 17 (37–38): 240–274.
15. Libreria Editrice Vaticana. 2005. *Katekizem katoliške cerkve - kompendij*. Dostopno prek: http://www.vatican.va/archive/compendium_ccc/documents/archive_2005_compendium_ccc_sl.html (25. april 2012).
16. Malevič, Kazimir. 1921. *Laziness – the real truth of mankind*. Dostopno prek: http://www.workaffair.greteaagaard.net/satelite_files/malevich_laziness.pdf (27. april 2012).
17. McCormick, James. 1996. Sloth. *British Medical Journal* 7072 (313): 1596. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/29733874> (25. april 2012).
18. Močnik, Rastko. 1999. *3 teorije: ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba *cf.
19. »Moški« in »ženski« grehi (po Busi in Giertychu). 2009. *Družina* (11). Dostopno prek: <http://www.druzina.si/icd/spletnastran.nsf/all/E2BF109FAC870873C12575770030DBD4?OpenDocument> (26. julij 2012).
20. Praprotnik, Tadej. 1999. *Ideološki mehanizmi produkcije identitet: od identitete k identifikaciji*. ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij in ŠOU – Študentska založba.
21. Prek, Stanko. 1996. *Ljudska modrost*. Ljubljana: Kmečki glas.
22. Rozman, Andrej Roza. 2010. *Mali rimski cirkus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
23. RTVSLO. 2012a. *Med »pregovorno lenimi« Črnogorci so tudi poslanci*, 25. marec. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/zabava/zanimivosti/med-pregovorno-lenimi-crnogorci-so-tudi-poslanci/279722> (30. avgust 2012).
24. --- 2012b. *Hrvati leni in gostoljubni, Slovenci delavni in zadržani*, 20. junij. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/tureaventure/novice/hrvati-leni-in-gostoljubni-slovenci-delavni-in-zadrzani/285751> (30. avgust 2012).
25. Russel, Bertrand. 1985. Brezdelju v čast. V *Boj proti delu: zbornik*, ur. Slavko Gaber, Tonči Kuzmanić in Tomaž Mastnak, 93–106. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS.
26. Saint-Amand, Pierre. 2011. *The pursuit of laziness: An idle interpretation of the Enlightenment*. New Jersey: Princeton University Press. Dostopno prek: Google Books.
27. SAZU. 2000. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (30. avgust 2012).
28. Selimović, Alma. 2004. *Mit o slovenski poštenosti*. Diplomsko delo. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Selimovic-Alma.PDF> (13. avgust 2012).
29. Stanković, Peter. 2006. *Politike popa*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

30. Stilinović, Mladen. 1994. Five texts/Pet tekstov. *M'ars: časopis Moderne galerije Ljubljana* 6 (1/4): 68–75.
31. Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
32. Taylor, Peter. 2009. The Art of Productive Laziness. *Industrial Management* 51 (4): 18–21.
33. Toš, Niko, ur. 1997. *Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
34. --- 1999. *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: IDV - CJMMK.
35. Trstenjak, Anton. 1991. *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
36. --- 1995. *Slovenska poštenost*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
37. Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha: razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
38. --- 2002. »Dom in svet«: Kultura in študije naroda. V *Cooltura – uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stanković, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283–297. Ljubljana: Študentska založba.
39. Najzabava. 2012. *Vici o Črnogorcih*. Dostopno prek: <http://www.najzabava.si/vici/vici-o-ernogorcih.html> (13. avgust 2012).
40. Vodopivec, Peter. 2001. O Evropi, Balkanu in metageografiji. V *Imaginarij Balkana*, Marija Todorova, 381–401. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
41. Weber, Max. 1988. *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: ŠKUC: Filozofska fakulteta.
42. Žižek, Slavoj. 1987. *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.